

II.

Moj greh bi ti zatemnil oči,
od tesnobe bi zastalo srce,
v duši zvezda ugasila bi,
ker ne pozna moje cesté ...

Drug moj, ob cesti topol visok,
z mojo dušo bo vzdrhtel,
ko bo črn ptič iz gnezda vzletel
pod nočni obok —

Ko boš zrla iz skrivnostnih dalj,
kod sem svojih poti iskal,
bo molitev vzšla
iz tvojega srca.

NOČ.

KSAVER MEŠKO.

Ne vem, je li pri drugih tudi tako, a meni se lepota življenja in sveta kakor tudi življenja gorje in boleš v vsi svoji velikosti in neizmernosti razodeva šele v mraku, v tmuni, v noči. Bodisi v tišini noči, ki zagrne človeka od vseh strani kakor mehke, skrivnostne zavese, izza katerih prihajajo kakor na pozornici junaki pred strmeče gledalce spomini izza davnine in izza včerajšnjega dne; bodisi v nočeh, razbičanih od zbesnelih viharjev, tulečih čez svet v besnosti in obupu Dantejevih večnih obsojencev. Dan je živobarven kalejdoskop; kalejdoskop, oblaten in onečaščen po obilici brezmiselnih, glupih gledalcev. Kaj je človeku, vase zamišljenemu, v izključujoči oddaljenosti in ponosni osamelosti stoječemu, lepota, ki jo sme otipati in omadeževati vsak bebec in razuzdaneec s svojimi lačnimi, blatnimi očmi? A ponoči uživa človek lepoto sam. Vidi jo le moje oko, uživa jo le moja misel, boža le moja duša, moli le moje srce. Cvet je, samo meni cvetoč; nevesta, le meni živeča v bajnem rajskem vrtu, z neprodinim, nepreplezljivim obzidjem zavarovanem, s stoterimi plamenečimi očmi in meči vedno zvesto čuječih kerubov zastraženem.

Kalejdoskop je dan. Še več — nepreprosljiv brisalec in uničevalec lastnih slik je. Za dne beže slike, da jih oko komaj komaj ujema in zajema. Zastrmimo ob kateri, obdržati jo hočemo verno in živo v punčici očesa, v mislih, v srcu — pa se pri-

podí že druga ter zagrne in zatemni zdaj v tanjšo, zdaj močnejšo senco prvo. Povsem zabriše jo čestokrat.

Vidimo na svojih potih krasoto božjo: sladko, nedotaknjeno deklico, najlepši odsev večne lepote Stvarnikove; cvetje v najsladkejšem dehtenju; pokrajino prečudežne lepote. Stali bi, strmeli, v žejnih požirkih pili ta kras. Pa se nam oko, misli, duša morajo v hipu odvrniti, vrniti se v težke, meglenopuste, poznojesensko hladne razmere in skrbi vsakdanjega življenja in borenja. Kakor bi pokril neprodiren oblak solnce in bi padla na pokrajino v hipu pepelnata senca, zastró in zatró te skrbi na mah vso krasoto božjo in otroško čisto radost, ki smo jo bili še pravkar čutili in uživali.

Toda noč je miren pripovedovalec, čudovit slikar. Kakor preudarna, počasna babica strmečim, z očmi in usti poslušajočim vnukom nam pripoveduje dogodke včerajšnjega dne, zgodbe davnih let: »... Ali še veš? ... Ali še pomniš?« ... Dogodke, lepe in solnčne, da je noč kakor en sam sladek sen; dogodke, polne mračnih očitkov, padajočih na srce in na dušo kakor ščemeči, žgoči udarci, da se nam misli zvijajo v silni bolesti kakor telo umirajočega ranjenca.

Slišimo podnevi lepo besedo, ki nam pade v srce kakor svetlo razodenje, kakor sladka pesem, polna božajoče miline, osrečujočega blagoslova polna. Ves dan bi radi nosili s seboj nje pojočo lepoto, uživali jo na vseh svojih potih, upajali se z njo. Pa slišimo čez hip drugo, sovražno in grdo, da zbeži pred njo prva kakor plaha deklica pred pijanim, hlepečim razuzdancem. Zakaj najhujši sovražniki lepote in poezije so ljudje. Teh se je treba pred vsem bati, teh se ogibati. Zakaj z eno besedo, lažnivo in sirovo, z dvoumnim, zaničljivim smehljajem, s sovražnim pogledom nam uničijo svet poezije, nebes krasoto.

A ponoči smo sami. Ne vidimo ljudi, ne slišimo njih bedastega govorjenja, ki nas draži in vznemirja, ranja in nam zadaja bol. Le noč govori z nami, tiho in mehko kdaj kakor ljubeča deklica ob prvem sestanku v sanjavem pomladanskem večeru, kdaj mogočno in pretresujoče, kakor bi prihajal sam večni Sodnik s trumo apo-

kaliptiških jezdecev sodit žive in mrtve. Isto je z bolestjo. Ob belem dnevu obledi; razdrobi in razprši se ob veseli solnčni luči; ob mogočnem dihanju in hrupu tisočglavega življenja se nje obupni vzikri poizgube in zadušijo. A v noči, tihi in bučni, stopi pred nas v vsi svoji strašeci in moreči ogromnosti, v vsi brezdANJI globokosti, v vsi nadzemski svetosti . .

Vse preslikovito življenje, vso radost in bol naših src bi moral prepisati, če bi hotel podati približno popoln niz slik, ki nam jih slika pred dušo slikar noč, če bi hotel zbuditi vsaj daljen odmev klicev, ki nam kliče z njimi v spomin našega življenja dni klicar noč. Osramočen čutim, kako drzno, a tudi kako slabotno, sramotno ponesrečeno bi bilo to moje početje. Najslabšega učenčka bi ne bilo tako sram pred učiteljem in mojstrom umetnikom kakor mene pred umetnico nočjo, če bi skušal slikati z njenim kistom, govoriti z njeno prečudežno govorico. Ako začrtam z boječo roko nekaj slabotnih odsevov in odtenkov njenih pestrih slik in z jecljajočo besedo izpregovorim o njenih čudežih, je to le začetniški, nerodno se igračkajoči poizkus otroka, čečkajočega na steno domače hiše slike, ki jih je videl v stari mestni cerkvi.

Zbudim se sredi noči. Zaslišim od daleč žvižg lokomotive — kakor objestno-otožen vrisk fanta, ki se poslavlja od doma in se odpravlja v daljno tujino. Kar mi v hipu pričara slikar noč pred dušo sliko, ostro začrtano kakor risbe Rembrandtove — šele pred nekaj dnevi sem gledal to sliko živo. Sedim v vlaku, v kotu ob oknu. Na večer gre, čez dolino pršijo zadnji žarki solnca, ki izkrvaveva nad širokimi, ploščnatimi vrhovi pogorja. Stran doline ob hribu počiva že v senci in hladu . . Po travniku ob progi tečeta za vlakom majhen pastir in še manjša pastirica. Mahata nam z rokami, smejita se, da se jima beli zobje bliskajo, kričita nam pozdrave, da se njiju krik dviga iznad ropotanja vlaka kakor pesem pevca solista iznad orkanskega vrvenja godbe . . Elizijsko radosten je bil smeh srečnih otrok, in njih pozdravljanje je vrelo iz src kakor preobilna, prekipevajoča sreča. Slišal sem ta smeh in te burne pozdrave med drdranje koles, med škripanje voz vso pot. Vozil

sem se dolgo v noč. Potniki so govorili, se smejali, hudovali se in kleli; a vse to sem slišal kakor iz silne daljave, izza gore, ki smo se vozili ob njej. Ob meni in v meni se je glasila le tista elizijska, nedolžna mladostna radost . . In kadar se zbudim ter zaslišim od daleč zdaj težko in sunkovito zdaj umerjeno enakomerno drdranje vlaka, mi čestokrat kar nenadoma zavriska in zapoje vsa soba tisti brezskrbni, razposajeni srečni krik in smeh, in jasno, da bi ju prijel in pobožal, gledam pred seboj pastirčka in pastirico, kako bežita za vlakom, nam mahata, nas pozdravljata. Zbudim se. Zunaj nevihta. Bliski, kakor bi se nebesni svod vžigal, grom, kakor bi se lomilo osrčje zemlje. Kar se izlušči v hipu iz neprodinre teme slika kakor iz Dantejevega pekla in plava pred menoj z ostrimi obrisi, da me zaboli njih ostrina v oči — doživel sem jo pred mnogimi leti . . Peljali smo se z vlakom po pokrajini, da si je divjeje ne more domisliti, ne je naslikati slikar z najrazbrzdanejšo domišljijo. Na eni strani doline pečine kakor po nebeških strelah razorane, z iglasto ostrimi vrhovi, nizko nad vrhovi črnordečkasti, strahotno grozeči oblaki; čez nje razlit pošasten odsev neke daljne luči — na zatonu je moralo solnce še svetiti izza oblakov; globoko pod progo ozka soteska, ki je imela komaj prostor za bel planinski potok in mlin ob njem, za cesto, trdo prislonjeno k potoku, onstran potoka za zamisel travnika in njivico z nekaj kratkimi ogoni; po pobočju drugega hriba redke jetične smreke; ob mlinu koča; vežna vrata odprta; v okviru podbojev mož s klobukom v roki; zamaknjen zre v nebo, kakor v silni grozi oledenel . . Zavzet sem strmел v dolino; čutil sem, kako so mi v nemi grozi vstajali lasje in kako mi je srce za hipe nehalo utripati. Kar je nov predor pogoltnil vlak. Še nismo bili docela v njegovem žrelu, kar se je zasvetilo v noč tunela, kakor bi bil planil prav ob vhodu vanj z nebeških višav dol v dolino Blakeov »starec časov« z gorečimi bliski v rokah namesto šestila. Zaprl sem oči v podzavestnem strahu, da bi me strašna svetloba oslepila; zagrmelo je, kakor bi se rušilo skalovje nad nami in okoli nas . . Ko sem po nekaj hipih odprl oči, sem videl z jasnostjo, ki me je

pekla, skozi zdaj povsem črno noč tunela in skozi neprodorne pečine dolino: kiklopsko skalovje, čez obupno se vrteča kolesa šumno, bolešno se penečo vodo, hišo ob mlinu. Toda okvir vežnih vrat, glej, je prazen. Čez prag pa leži gospodar, miren in negiben kakor mrtva lutka, ki jo je razjarjen otrok srdito treščil ob tla... Planil sem pokonci, lice pritisnil tesno k steklu okna, kakor bi hotel še jasneje, da si me je že ta jasnost bolela, videti iz noči predora vun v polsvetli večer in v tajinstveno globino, ki nas je že hrib ločil od nje. Drhte sem si govoril: »Ali je resnica? Je li mož res mrtev, od strele zadet? Ali je vse le domišljija?«

Še sedaj zazrem v viharjih nočeh večkrat ta divji prizor. Nehote si zakrijem oči z roko, kakor bi se še bal, da bi mogel oslepeti ob tisti strahotni svetlobi, ob tem pošastno divjem prizoru. In se spet vprašujem: »Kako je vendar bilo? Ga je li v resnici ubilo, ali je bilo vse skupaj le blodna vizija moje vznemirjene fantazije?« Vso noč ne morem več zaspiti, vso noč zrem pred sabo grozotno sliko. Zbledi šele, kadar začne svetlikajoče se jutro brisati slike noči.

Iz bodočnosti celo nam slika noč ter nam kliče pred dušo dogodke, ki jih šele bomo doživeli.

Koncem avgusta leta 1897. sem prišel v samostan očetov benediktincev v Št. Pavlu v Lavantinski dolini. Pri kosilu so sedeli očetje, ko sem prišel v samostan. Ker je bil opat bolan, je šel strežaj naznanit me samostanskemu dekanu. Častitljiv starček je prišel čez čas iz obednice, me prijazno sprejel, povedel me v prostrano dvorano ter me predstavil zbranim redovnikom. Po obedu me je povedel v celico, zame že pripravljeno. »Lep razgled boste imeli,« mi je prijazno govoril, ko sva stopala proti oknu. Radoveden sem pogledal v dolino, pa sem obstal na mestu kakor v tla ukopan. Pod samostanom polje, ogromni, a ne prepisano raznobarvni preprogi slično: rumena strnišča, še zeleneče silje, rjave brazde nanovo razoranih njiv. Na ozarrah koncem ene njive je stala vprega močnih rjavih konj, hlapec je sedel na plugu ter mirno južinal. Potem hrib. Sredi po hribu pa, glej, iz rjavih, na kupe zloženih zemeljskih ruš ogromen

križ. »Saj sem to pokrajino že videl,« sem si dejal ves zavzet, »pred nekaj nočmi šele, v snu ponoči.«

Vsak dan sem v času, ko sem bival pri učenih sinovih sv. Benedikta, z začudenjem ogledoval pokrajino in tisti križ na nasprotnem hribu, ki se mi je bil v sanjah neke prejšnje noči tako živo zarisal v spomin.

Še sedaj stojim v mislih in spominih marsikako noč v samostanski sobici v Št. Pavlu in strmim čudeč se v tisti križ, na hrib položen.

Resnično, čudovit slikar je noč... In mogočen klicar je, klicar iz davnih dni, iz skrivnostnih dalj.

»Nemirna bo noč. Zakrešnikov Miha spet joka po lesu,« mi je govoril stari cerkovnik in gostilničar Blaž, ko je bil odzvonil večno luč in sva stala pred cerkvijo. Zamišljen, z nekako tiho skrbjo je strmel v gozd pod cerkvijo. Šumelo in bučalo je v prepadu med cerkvijo in goro, kakor bi bobnel narasel planinski hudournik. Pa sem vedel, da ob tem času teče tamošnji potočič pokojno in tiho.

»Kaj je s tem Miho?« sem ga vprašal radoveden.

Počasi sva stopala od cerkve proti župnišću navzgor, in mi je pripovedoval med potjo s svojo počasno govorico Mihovo usodo in gorje.

Kmet gori v gorovju je bil Miha Zakrešnik, mož že bolj v letih. Umrla mu je mati, ki mu je mnogo let gospodinjala, pa se je oženil. Vzel je mlado dekle. Pa ni storil prav. Mlada žena je zaničevala postarnega, preprostega moža, v častéh pa je imela druge, mlajše. Miha se je vdal pijači. Nekega jesenskega dne je ves dan pil v cerkovnikovi krčmi. Molčeč je bil, zamišljen; zdaj zdaj je iz te globoke togobne zamišljenosti bolešno zavzdihnil. Če so ga kaj vprašali, je pogledal plašno, čudeč se, kakor ne bi vedel, kje je, kdo so ti ljudje, ki ga vprašujejo, kaj hočejo od njega. Proti večeru je plačal in odšel. Ni pa šel domov v gore, proti gozdu v dolini je krenil. Videli so, kako je sédel na trato spodaj ob šumi. Proti mraku je domača hčerka, ki je kopala na njivi krompir, slišala, kako je jokal, vmes glasno vzdihoval: »Jezus, Marija, pomagajta!« A mislila je, da je pijan, in

se ni dalje menila zanj. Drugi dan so ga našli pastirji v gozdu na bukovi veji visečega.

Stara povest iz našega ljudstva, žalostna zgodba o možu starcu in mladi ženi.

Blaž je pripovedoval z lahkim, dvorljivim usmevom. Zdel pa se mi je ta smehlaj kakor smehlaj solnea, ki sije na žalostno pogorišče.

»In zdaj blodi Miha po lesu, kadar se napravlja nemirna noč in huda ura, ter glasno joka in stoka,« je počasno zaključil Blaž žalostno pripovedovanje.

Zbudi me ponoči vihar, ki buči po gozdovih pod cerkvijo in gori po gori. Tiho ležim na postelji, strnim v tmino in poslušam. Kar zaslišim skozi noč iz globeli pod župniščem tožeče, obupne vzklike:

»Jezus, Marija, pomagajta!«

Sedel sem popoldne v sobici gori na Zili. Pa je prihitelo v sobo troje preplašenih vaških dekle. ... »Gospod, Vaznikov Tonček je padel v Dravo,« so hitele razburjene in vse hkrati. — »Pa je utonil?« sem se vznemiril — Tonček je bil moj učenec, fantič kakor Murillovi angelčki.

— »Utonil. V čolnu pred hišo je bil. Pa mu je pal klobuk v Dravo. Nagnil se je za njim, pa se je prekucnil v vodo. Drava ga je odnesla.« — »In ni bilo nikogar v bližini, da bi ga bil rešil?« — »Ne. Otroci so bili sami doma.«

Proti večeru je prišel oče. Na zunaj dovolj miren. A videl sem, da močni mož omahuje pod težo udarca. Da naj dam zvoniti, je prosil; in da naj pišem o nesreči v časnike, če bi utopljenca kje našli. Da bi rad šel k pogrebu. In kje bo njegov otrok pokopan, bi rad vedel.

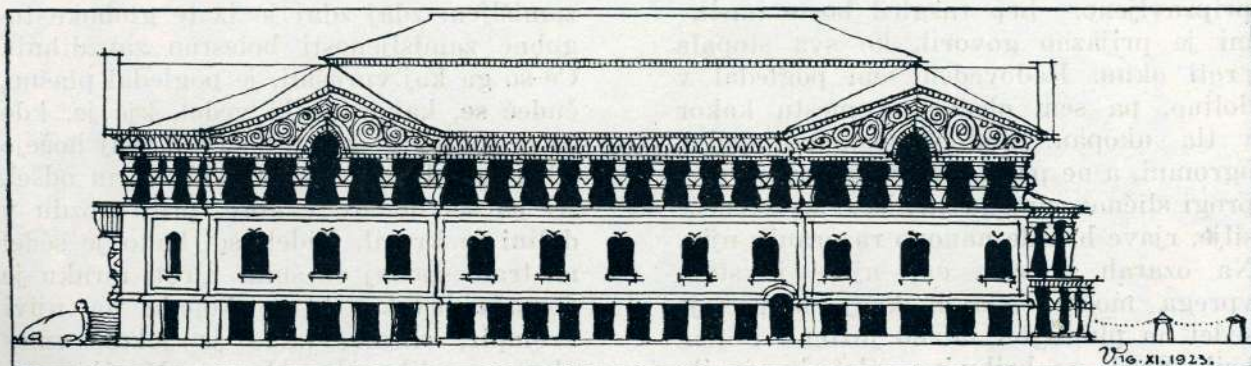
Nekaj dni navrh, še preden so utopljenca spodaj v Rožu iz vode potegnili, je prišla mati. Vsa bleda, strta. In mi je priznala: »Ne prenesem več tega. Vse noči ne spim. Komaj malo zadremlem, že zaslišim iz Drave klic: »Mati, mati!« Tonček me kliče.« Zakrila si je od solz in prečutih noči motne, s krvjo podplute oči in je zaihtela bridko in bolešno, kakor bi si hotela dušo izjokati. Tolažil sem jo, kakor sem vedel in znal. A čutil sem s težko bolestjo, kako brez moči so vse lepe besede ob taki boli: v veter govorjene, v vodo pisane.

Prihodnjo noč sem nenadoma planil iz spanja in posluhnil. Čuj, ni li zaklicalo od nekod daleč, iz Drave spodaj brž: »Mati, mati!«

In potem nekaj časa noč za nočjo: vabeče, poželjivo šumenje vode, vmes obupen, groze poln klic: »Mati, mati!«

Zbudim se sedaj kdaj sredi noči. Pri studencu zunaj pod oknom žubori voda v korito. Lahke nočne sape se poigravajo z listjem drevja po trati ob hiši, da poje skozi vejevje enozvočna, otožna pesem. Pa se šumljanje listja zlije z žuborenjem padajoče vode v zateglo, čudno mamečo melodijo. Kar se mi nenadoma zazdi, da ne žubori le v korito udarjajoči pramen vode in ne šelesti le listje, ampak da slišim iz daljave hinavsko pritajeno, nekako škodoželjno šumenje Drave. Iz tega šumenja pa na smrt obupen otroški vzkrik: »Mati, mati!« —

Resnično, prečudežen slikar je noč. In močen, bajen klicar; klicar iz sedanjosti, iz včerajšnjega, predvčerajšnjega dne; klicar iz prošlosti, iz daljnih dalj, iz meglene pozabnosti; klicar celo iz temne, s tisočimi skrivnostmi prikrite bodočnosti ...

IVAN VURNIK: SKICA ZA FASADO I.